

ning i arbejderklassen – i hvert fald fra ca. 1900 – og at den løbende kontakt på møder o.lign. må have sikret en ret høj grad af overensstemmelse mellem ledere og medlemmer/vælgere» (s. 24). Er det en beskrivelse af normalforholdet mellem politiske ledere og tilhængere? Næppe – så enkel er den sag vist (heller) ikke. Man kan selvfølgelig ikke klandre Bryld, at de menige medlemmers holdninger ikke har sat sig spor i for historikere tilgængeligt kildemateriale. Men at gøre deres kildemæssige »tavshed« til et samtykke, er ikke holdbart. Slet ikke på baggrund af en »forhåndsantagelse«. Der er f.eks. vel næppe tvivl om, at der har været en kulturkløft mellem førstegenerations-arbejdere og mange af de grundliggende antagelser i den »materialistiske evolutionisme«. Mange har vel defineret sig som socialdemokrater udfra et retfærdighedsræsonnement uden nødvendigvis at 'købe hele pakken'. Religionsspørgsmålet er et oplagt eksempel.

I forbindelse med Brylds måde at læse kilderne på bør det endvidere bemærkes, at de sine steder læses lidt for meget på deres glatte ansigt. Man kunne ønske sig, at han differentierede lidt mere mellem intern teoretisk polemik lederne imellem, belærende og oplysende agita-

tion overfor medlemmer, polemik med 'klassefjenden' etc. Sådanne forhold har jo væsentlig indflydelse på tolkningen.

En af disputatsens talrige stærke sider er de mange, fyldige kildecitater. Det er Brylds formulerede hensigt at henlede opmærksomheden på det *sprog*, som ideologien formuleres i. At indfange »idiomet« (s. 28). Det lykkes også fint, idet læseren – støttet af Brylds kommentarer og velplacerede formaninger om at undgå historisk bagklogskab – bibringes en fornemmelse for ordenes betydningsskift i den ideologiske udviklingsproces. (Samtidig får man også fornøjelsen af at svælge i Borghjergs underholdende og næsten barokke udtryksform). Denne anmelder savner dog en diskussion af den nationale/nationalistiske diskurs' indflydelse på og udvikling i Socialdemokratiet. Ikke fordi det er et *in* forskningstema, men fordi det i denne sammenhæng faktisk står meget centralt. Men Bryld nævner det praktisk taget ikke.

Disse indvendinger kan dog ikke røkke ved det faktum, at der her er tale om et både solidt, velskrevet og åndrigt hovedværk. Herfra vil videre forskning i emnet tage sit naturlige udgangspunkt.

Det var så rigeligt ventetiden værd.

Niels Wium Olesen

Erik Ib Schmidt og opbygningen af den nationale velfærdsstat

Af Uffe Østergård

Erik Ib Schmidt, dansk centraladministrations farverige grå eminence, beretter i sine erindringer åbenhjertigt om sin indsats i skiftende regerings tjeneste

og de overbevisninger, der har drevet ham fra ungdommens idealistiske engagement i DKP til koordinator af socialdemokratiske såvel som borgerlige re-

geringers økonomiske politik. I et af højdepunkterne fra hans virke i statsmagtens inderste korridorer skriver han: »De notater, der nu foreligger fra Det økonomiske sekretariat og Finansministeriet, og som på realistisk måde belyser problemerne, er stemplet »strengt fortroligt«. De læses af en lille inderkreds af ministre og en lille kreds af betroede embedsmænd. Kom disse papirer offentligt frem, ville de være en sensation. Kom disse papirer oppositionen i hænde, ville regeringen være sat i en uholdbar situation – den ville nærmest være kompromitteret. Det ville givetvis være en fordel for det danske samfund, om disse oplysninger kom frem og dannede grundlag for den offentlige debat og for udformningen af den økonomiske politik. Men det ville være katastrofalt for regeringen.« (s. 398).

Sådan citerer Erik Ib Schmidt et dagbogsnotat fra 23. september 1966. På dette tidspunkt var hans tålmodighed med de socialdemokratiske ministres manglende lyst til at se den økonomiske virkelighed i øjnene for længst sluppet op. Anerkendelsen af Jens Otto Krag's handlekraft med helhedsløsningen i 1963 var afløst af en næsten utilsløret foragt for de ledende politikere – »opportuniste og kynikere, ellers kunne de ikke være ledende politikere« som Schmidt karakteriserer dem s. 377. Foragten for socialdemokraterne overgås kun af afskyen for den svage, usammenhængende og overbudsløst opposition. Man aner, at det især var manglen på et regeringsdueligt alternativ, der afholdt finansministeriets stærke departementschef fra at lække oplysningerne om rigets elendige tilstand. Ganske vist slutter han sit dagbogsnotat med at minde sig selv og læserne om embedsmændens pligter over for den siddende regering: »Det er embedsmændenes pligt efter de retsforhold, der gælder for tiden,

at betjene regeringen – og alene den«. Men det virker i sammenhængen som et pligttiltali, og man aner lysten til at ændre på »de gældende retsforhold«, noget den teoretisk velfunderede, selvbevidste og skarpt tænkende embedsmand ofte havde været i stand til tidligere i sin karriere.

Meget tyder da også på, at Schmidt spillede en sådan direkte politisk rolle ved regeringsskiftet i 1968 fra det røde kabinet mellem Socialdemokratiet og SF til den radikalt ledede borgerlige regering, der blev resultatet af Krag's manglende handlekraft i 1966. Han kunne nemlig straks efter den nye regerings tiltræden forsyne den nye handlekraftige finansminister Poul Møller med en detaljeret plan for nedskæringer af de offentlige udgifter. En sådan plan havde regeringspartnerne næppe selv været i stand til at formulere, og under ingen omstændigheder så hurtigt. Erik Ib Schmidt, der kort forinden havde fået tilbudt posten som socialdemokratisk finansminister, blev derfor i pressen kritiseret for illoyalitet. Han forsvarer sig med, at en hvilken som helst regering ville have haft brug for et sådant sparekatalog, og at det altså blot var udtryk for langsigtet embedsmandstænkning at have det klart før valget. Desværre standser erindringsværket brat på dette højdepunkt med mottoet »Sådan er politik«.

Det er politik muligvis, men rammerne er ikke fastlagte for evigt, det vidner hele Erik Ib Schmidts livsværk om. Som læser ville man gerne have hørt meget mere om, hvordan den forhenværende kommunist og mangeårige aktive socialdemokrat håndterede skiftet til en borgerlig regering i 1968, og hvad konkret det var ved Anker Jørgensens politik, der i midten af 1970'erne fik ham og hustruen Inga Dahlsgaard til at forlade partiet efter 30 års medlemskab. På det seneste har han ytret sig

mere generelt om forholdet mellem politikere og embedsmand. Som konsekvens af tamilsagen har Jurist- og Økonomforbundet forsøgt at formulere nogle etiske regler for embedsmænds tavsheds- og loyalitetspligt. Til forbløffelse for mange understregede Erik Ib Schmidt i en kommentar embedsmænds pligt til at følge deres politiske herrer i offentligheden, samtidig med at de har pligt til at sige fra i de interne rådslagninger. Her hylder han billedet af embedsmanden som professionel til fingerspidserne, derimod aldrig »korrekt« som idealet formuleres af de af ham foragtede jurister. Schmidt har aldrig opført sig »korrekt«, hverken når det gjaldt at iføre sig enevældens departementschef-uniform ved hoffet eller ved »korrekt« at tale sin minister efter munden. Erik Ib Schmidt og Ninn Hansen havde næppe klaret mere end en halv times samarbejde, får man et levende indtryk af i den omfangsrige erindringsbog.

Bortset fra at bogen altså standser noget umotiveret brat, og bortset fra en lidt vel privat – og lang – slægtshistorisk optakt er der tale om et umådeligt interessant og vigtigt bidrag til Danmarks nyere historie. Indirekte er den også en skitse af cand. polit.'ernes overtagelse af styrelsen af landet. Denne magtovertagelse er ganske vist nu historie, idet de i mellemtiden er blevet afløst af Poul Meyers, Erik Rasmussens og Grønnegaard Christensens cand. scient. pol.'er. Men det ændrer ikke ved cand. polit.'ernes betydning for tiden fra afslutningen af 2. verdenskrig til internationaliseringen af den økonomiske politik i 1970'erne. Den nationale velfærdsstat blev i sin glansperiode administreret af en magtfuld gruppe på under hundrede økonomer af oprindelig venstresocialdemokratisk observans. De var ikke økonomer i snæver forstand men snarere politiske økonomer i ordets klassiske

betydning. Af Erik Ib Schmidts erindringer fremgår, at de ikke så meget blev formeret i det officielle studium, som ikke var ret godt, men i selvorganiserede studiegrupper, først og fremmest Socialistiske Økonomer, der talte over hundrede medlemmer.

Den radikale statsminister Hilmar Baunsgaard kaldte i 1969 denne herskende gruppe i centraladministrationen for »psykopatklubben«. Hvorfor får vi desværre ikke at vide, da bogen standser i 1968, men Schmidt er blevet så anfægtet af – eller smigret over – betegnelsen, at han har valgt den som en noget indforstået titel for sin skildring. På mange måder er hans erindringer blevet til en kollektiv biografi af denne interessante og magtfulde gruppe. De er i vid udstrækning endnu i live og blander sig med stor energi og begavelse i historikernes og politologernes famlende forsøg på at forklare efterkrigstidens udvikling. De møder op på de videnskabelige konferencer og præger resultaterne afgørende, ikke blot som kilder til de afgørende begivenheder, men ganske simpelt fordi de gennemgående er langt bedre analytisk begavede end de historikere, som har påtaget sig at skrive epokens historie.

Schmidts egen intellektuelle løbebane er ikke helt typisk for den gennemsnitlige cand. polit. Efter studentereksamen fra en anerkendt skole på Frederiksberg lagde han ud med at læse filosofi og psykologi. Først i foråret 1933 skiftede han over til polit. studiet efter at have fået beslaglagt et næsten færdigt manuskript til sin specialeafhandling i eksperimentel psykologi af det nazistiske politi i Berlin. Hans løbebane var også atypisk pga. et kraftigt engagement i DKP, som han sammen med sin kone, tandlægen og DR-medarbejderen Inga Dahlsgaard var medlem af til efteråret 1939. De politiske erfaringer fra denne tid har han analyseret i bogen »30

års kommunistisk politik« fra 1948. I erindringerne får vi den anden og mere personlige side af det kommunistiske engagement. Skildringen fra trediverne er personlig uden at blive privat. Vi får at vide, hvordan han mødte sin kone blandt de selvstændige unge kvinder i DKP, hvordan de rejste på ferie i folkefrontens Frankrig i 1936 sammen med Ib Nørlund og dennes kone, og hvordan DKPs ledelse forgøves søgte at styre de unge akademikers tankeverden og indsats i studenterarbejdet.

De personlige sider af skildringen forsvinder stort set, efter at Schmidt i 1941 blev ansat i Vareforsyningsdirektoratets sekretariats- og plankontor. Under Erik Lindgrens dynamiske ledelse blev dette lille kontor den første kim til en egentlig planlæggende og fremadskuende stabsfunktion i centraladministrationen. Vareforsyningsdirektoratet er det nærmeste Danmark nogensinde er kommet en planøkonomi, men sigtet var konservativ bevarelse af den økonomiske struktur, man havde haft før krigen begyndte, ikke en forbedring af produktiviteten. Ændringerne blev derfor meget mindre end i de krigsførende lande, der for at vinde det store opgør måtte satse på at få mest muligt produceret billigst muligt. På et andet område kom det store direktorat derimod til at vise fremad. Her blandedes traditionelle juridiske embedsmænd nemlig tvangsfrit med ikke-akademiske kontorister og folk fra det private erhvervsliv. Det gav impulser til de ændringer i den stive og hierarkiske centraladministration og karriereforløb udelukkende efter anciennitet, som Erik Ib Schmidt senere tog initiativ til, og som siden på godt og ondt er slået igennem i større dele af centraladministrationen. Redegørelsen for reformbestrebelse i Administrationsrådet af 1960, forkortet A 60 giver anledning til nogle vældigt elegante perfiditeter om Poul Meyer, der havde

haft tid til at sætte sig ind i hele den videnskabelige litteratur om emnet, fordi han i den grad havde kedet sig på sin underordnede plads i Landbrugsministeriet (s. 298 ff.). Man aner foragten hos praktikerne, der ikke har kedet sig et minut på sine ansvarsfulde arbejdspladser og har præget Danmark i stedet for blot at skrive om, hvad der kunne gøres, hvis man fik lyst og mulighed.

Efter afslutningen af polit. studiet i januar 1941 og ansættelsen i centraladministrationen forsvinder den personlige dimension som sagt stort set ud af fremstillingen, bortset fra en kort omtale af en hed kærlighedsaffære i 1945. Man får mistanke om, at grunden er, at der ikke har været meget at berette. Tid til overs har han ikke haft meget af i den periode, hvor han sammen med nogle få ligesindede i Det økonomiske sekretariat støbte kuglerne til den nationale velfærdsstat. Ud over den stigende irritation over især de socialdemokratiske politikeres manglende vilje eller evne til at føre afbalanceret økonomisk politik får vi ikke meget at vide om den sammenhængende tænkning bag velfærdsstaten. Muligvis fordi der ikke var megen tid til tænkning i de syv hektiske, formative år fra 1957-64, hvor alt skete, og hvor samfundsøkonomien kom ud af balance. De teoretiske hovedprincipper var formuleret tidligere i bogen »Fra kapitalistisk til socialistisk Økonomi«, Fremad 1946. Den byggede videre på tankerne fra et fagøkonomisk arbejde med titlen »Prisdannelsen under socialistisk Økonomi«, udsendt i 1943 i et par hundrede dupliserede eksemplarer.

Disse to bøger udgør Erik Ib Schmidts mest originale, økonomisk teoretiske indsats. Her tænkte han Marx sammen med Keynes' pris- og penge-teorier på linie med samtidige britiske labour-økonomer og polakken Oskar Lange. Grundtanken var vilje til at bevare det frie forbrugs- og beskæftigel-

sesvalg, men under andre former for prisdannelse end det klassiske idealbillede af en markedsøkonomi baseret på fri konkurrence. Dette idealbillede har aldrig været realiseret i de kapitalistiske konkurrenceøkonomier med alle deres konkurrenceforvridninger og -begrænsninger. Samtidig var Schmidt i modsætning til bl.a. Jens Otto Krag i »Fremtidens Danmark« og andre styringsbegejstrede socialdemokrater bekymret for, at den offentlige forvaltning, som skulle varetage den statslige planlægning, koordinering og regulering af samfundsøkonomien, ville udvikle sig til et kæmpebureaukrati, en stat i staten, »stiv og skematisk, fattig på initiativ og konduite«. Akkurat hvad der kom til at ske i de socialistiske planøkonomier.

Her taler den pragmatiske, innovationsorienterede og udogmatiske koordinator af efterkrigstidens eksplosive vækst. En administrator der i endnu højere grad end politikerens Krag »havde et standpunkt til han fik et nyt«. Forskellen lå blot i karakteren af de forhold, der krævede nye standpunkter. Hvor det hos det politiske dyr Krag – som Schmidt stort set ikke kunne fordrage – var politiske konjunkturer, som betingede kursændringerne, var det for Schmidt de store makroøkonomiske sammenhænge og teknologiske ændringer, der krævede nytænkning. Desværre standser bogen, før vi når frem til hans indsats i de store perspektivplanredegørelser PPI, PP2 og U 90, de planer der ophidsede en hel studentergeneration med deres kølige påpegning af, at de udbygningsplaner, de forskellige sektorer havde, ville kræve at hele befolkningen *på samme tid* skulle gå i børnehaver, folkeskole, gymnasium og universitet og ligge på plejehjem. At kurskorrektionerne pga. uforudsete tendenser i den internationale økonomi blev så voldsomme, at de nu truer med at undergrave den nationale velfærdsstat, er

en anden sag, som man ikke kan laste den mand for, som forsøgte at råbe os op i tide.

Set fra i dag er det allermest interessante ved skildringen understregningen af, hvor *nationalt* denne gruppe af internationalt uddannede og teoretisk velorienterede økonomer i grunden tænkte. En af de få, der konsekvent tænkte internationalt, var Thorkil Kristensen, men han var heller ikke på noget tidspunkt tiltrukket af marxismen som teoretisk system. Erik Ib Schmidt havde dyb respekt for denne politiker, der var så konsekvent, at han endte med at måtte opgive partipolitikken. Med til historien hører, at det var Kristensen, der i 1946 opfandt Schmidt som den embedsmand, der skulle forsøge at overskue hele samfundsøkonomien og beregne konsekvenserne af de enkelte ministeriers planer. Det var også ham, der senere beskyttede den forhenværende kommunist mod Efterretningstjenestens mindre intelligente mistænkeliggørelser, da han fik ansvaret for den økonomiske side af Nato-politikken. På baggrund af sit ophold i Moskva foråret 1933 og grundige studier af sovjetisk politik troede Schmidt ikke på, at Stalins politik sigtede på en storkrig. Ifølge hans erfaringer frygtede det russiske folk en ny krig mere end noget andet. Sovjetunionens udenrigspolitik var derfor nok ekspansiv, men ikke aggressiv. Populær blev han heller ikke ved på Nato-seminarer at understrege, at den danske befolkning var skeptisk over for militærdiktaturer i alliancen. Det fik en portugisisk officer til at klage over ham.

Men trods sådanne internationale engagementer, var horisonten i bund og grund den nationale stats. Schmidt og hans ligesindede var varme tilhængere af internationalt samarbejde, men det var for at redde de nationale stater fra uansvarlige politikere og uvidende befolkninger. Han bliver helt euforisk ved

skildringen af de store eksaminationer af landenes økonomiske politik i OEEC i kølvandet på Marshall-planen. Han fornemmede noget i retning af historiens vingesus, når topembedsmænd fra London og Paris sad over for hinanden og åbnede for de tanker, man gjorde sig i de inderste regeringskontorer om den fremtidige økonomiske politik. Det havde været aldeles utænkeligt før krigen. I et radioforedrag formulerede Schmidt denne oplevelse således: »Det er noget helt enestående, at landenes ledende diplomater og økonomer således efter tur møder frem i en international forsamling og lader sig gennemeksaminere i deres lands økonomiske politik. Og dette foregår i en venskabelig ånd. Fortsætter man på den måde, kan det ikke undgå at sætte sig spor i den økonomiske politik. Der vil gradvis vokse en ny erkendelse op, hvor man forstår hinanden og ser, hvor stærkt landene er bundet sammen. *Kun må det i høj grad ønskes, at denne forståelse får lov til at brede sig til videre kredse end de eksperter, som deltager i forhandlingerne.*« (s. 269, anmelderens fremhævelse).

Det sidste er ikke lykkedes, men ellers er den økonomiske eksperts fromme ønsker efterhånden gået endnu mere i opfyldelse, end han kunne drømme om i begyndelsen af 1950'erne. Men det er tydeligt, at engagementet ikke skyldtes det europæiske samarbejde for dettes egen skyld, men fordi samarbejdet i OEEC og Fællesmarkedet var nødvendigt for, at de *nationale* stater kunne overleve som suveræne stater. Vi ser her illustreret den proces, som den britiske historiker Alan Milward i sine seneste bøger har kaldt for »The European Rescue of the Nation State«. Lige som Krag var Schmidt lige fra oprettelsen af Fællesmarkedet i 1956 indstillet på at søge Danmarks fremtid sikret i det kontinentale fællesskab. Norden havde han ingen som helst fidus til som alternativ (s.

267), men hvad der er mere epokegørende er, at han heller ikke delte den almindelige overbevisning om, at Danmark under ingen omstændigheder kunne gå ind i Fællesmarkedet uden Storbritannien. En dansk enegang til EF ville være dyr, men endnu dyrere ville det være at stå uden for (s. 395).

Ved et OEEC-møde i Paris 1952 mødte Erik Ib Schmidt en gammel bekendt fra den ungkommunistiske fortid, Pierre Uri fra det franske finansministerium og økonomisk toprådgiver for Jean Monnet. De havde sidst mødtes i Bruxelles ved Studenternes Verdenskongres mod krig og fascisme i 1936, og da havde Uri ligesom Schmidt været en af de partikommunister, der manipulerede med de andre. Konfrontationen med dette stykke fortid bekom ikke Uri godt. Han havde åbenbart ikke bearbejdet sit kommunistiske engagement så effektivt som Schmidt (og så er der selvfølgelig forskel på konsekvenserne af en sådan fortid i et stort og i et lille land). I modsætning til Uri vedgår Schmidt derimod sin fortid. Begyndelsen blev gjort i slutningen af fyrrerne med bekendelsesskriftet »30 års kommunistisk politik«, et skrift der gjorde ham til en af de mest hadede mænd i DKP til langt ind i tresserne, hvor man ellers skulle have troet at tiden ville have lægt sårene.

Selvbevidst forklarer Schmidt sit og sine samtidiges engagement som mere end en typisk generationskonflikt og resultat af unge menneskers behov for at frigøre sig fra den ældre generation og finde sig et eget ståsted i tilværelsen. For ham at se var der ikke som i tresserne tale om en modebevægelse blandt unge over hele verden. Han og kammeraterne Villars Lunn og Ebbe Groes fra overklasseskolen på Frederiksberg har medes over den økonomiske verdenskrise og følte sig tiltrukket af den tilsyneladende ordnede og planlagte udvikling i Sovjetunionen, hvor den første

fem-årsplan blev sat i kraft i 1928. Der-til kom, at den marxistiske teori var et gennemtænkt forsøg på at gennemskue den kapitalistiske verdens indre konflikter og historiske udvikling. Formuleret således er det svært at se den afgørende forskel på baggrunden for engagemen-tet blandt de socialistiske økonomer i trediverne og de langt talrigere marxis-tisk tænkende unge i tresserne og halv-fjerdserne, bortset fra at de sidste reage-rede på et samfund, som de første havde

skabt. Spørgsmålet om der eventuelt skulle være forskel på generationerne bliver man ikke klogere på ved at læse Erik Ib Schmidt. Men ellers er der ikke mange forhold i Danmarks nyere histo-rie, som man ikke ved meget mere om efter læsningen af de godt fire hundrede sider.

Erik Ib Schmidt, Fra psykopatklubben. Erindringer og optegnelser. Gyl-dendal 420 s. ill., 412 kr.

Myterne om 1600-tallets fæstnings- og handelsby ved Hals

Af Bjørn Westerbeek Dahl

Der er ingen af Frederik den 3.s byer, der i den grad er omgivet af mytedan-nelser som den påtænkte handels- og fæstningsby ved Hals. Senest har pro-jektet været udførligt behandlet af Jens Ole Christensen i Historie bind 18, hæf-te 3 fra 1990. Hans artikel affødte året efter en supplerende kommentar fra Svend Gram Jensen i tidsskriftets bind 19, hæfte 1. Tidligere har planerne for byanlæg ved Hals bl.a. været gennem-gået af Vilhelm Lorenzen i Christian den IV.s Byanlæg fra 1937 og i hans biografi over Axel Urup fra 1953.

Den første specialartikel om 1650'er-nes projekt ved Hals blev publiceret så tidligt som i 7. bind af Samlinger til Jydsk Historie og Topografie fra 1878/80, da D. H. Wulff redegjorde for forholdene på grundlag af primære kil-der – først og fremmest Danske Kancel-lis brevbøger. Bortset fra en fortrinlig lille oversigtsartikel af Jens Gregersen om Hals skanses historie gennem tider-

ne i »Fra Himmerland og Kjær Herred« 1956 har ingen derimod i dette århund-rede undersøgt det upublicerede kilde-materiale, og vildtvoxende myter om den planlagte by ved Limfjorden har derfor fået lov til at stå uantastet.

Hertil kommer, at Jens Ole Christen-sen i sin artikel i Historie og i sine øvri-ge næsten enslydende afhandlinger om forholdet mellem Hals og Fladstrand ikke har kendt de talrige planer om fæstningsanlæg ved Hals, der fremkom mellem 1661 og udbruddet af Skånske Krig i 1675. Jens Ole Christensens kon-klusioner om, at Vendsyssels forsvar i 1675 blev flyttet fra Hals til Fladstrand, hviler således alene på en spidsfindig analyse af de publicerede kilder, hvori-mod en gennemgang af de militære ar-kiver for perioden ville have givet det stik modsatte resultat.

Der vil derfor være al mulig grund til endnu engang at gennemgå de mange projekter til Hals befæstning i 1600-tal-